

Važnost grada Bakra u prošlosti i muzej za grad Bakar, Vinodol i Gorski kotar

(PREDAVANJE 5. OŽUJKA O. G. U BAKRU)

Van svake je dvojbe, da se zametak današnjega grada Bakra ima tražiti u davninoj davni. Sam položaj na moru, toj sljekoč stazi prometa i trgovine, pribreda luka rat i potreba životna ponukala je preuzitelje našeg Vinodola, da su se tamo nastanili, utvrdili i već u najstarije doba učinili ovu točku svojim branikom, ishodištem trgovine, možda i gnezdom gospodara, poput naših Neretljana. Moguće je, da je kako neki misle naziv Bakar postao od imena keltskoga plemena Volcae, od kojega je nastalo »Volceras», naziv jedne od sedam kula («septem tress») rimske Littorije.

Rimskie iskopine nadnjene oko Bakra jesu su svjedoci, da je tamo bila važna rimska naselina, koju je štitila i utvrđa, možda bez na istoj točki, gdje danas stoji bakarski kaštel. A gdje su se Rimljani sajeli stvarali su i vojničke ceste i pristaništa, otvarajući time sve za pogodnosti prometa i trgovine i vojnici kretanja. U Bakaru nadnjen je rimski milijokaz.

Dok nam je tamna prošlost Bakra sve do početka XIII. stoljeća, ipak je činjenica, da su doseljeni Hrvati napuštili i rimsku Volceru koju je zauzvrat Balkar-Bakar. Pleme hrvatsko koje je započelo predjel, od Trsat-a i Grobnika sve do Ledeniča i Senja, za cijelo je već našlo taj kraj zasadnjem vinogradom iz pod tom prozvalo ga jovinodolum, koji možda već Rimljani nazivajuvali vinaria. To hrvatsko pleme u Vinodolu ostalo je konapktivo, i do djele g. 1225. darovnicom kralja Andrije II. u vlast Krčkih knezova, potonji Frankopani. U godini vinodolsčana (Novi, Ledeniča, Bribir, Grizani, Drivenik, Hreljan, Trsat, Grobnik) bio je i Bakar, što se jasno vidi iz Vinodolskoga zakona, što ga Vinodol uređuje g. 1238. u Novome, tad glavnog vinodolskog sjedištu knezova Krčkih, kod sastava kojeg zastupaju Bakar plovani Keršići, pop Grubeša, satnik Ivan, Derga Večina i Nedrag. Zadržao je Vinodol svoj integritet s pogledom na svoj unutrašnji život i obitajce, makar je bio ed. g. 1440. nakon diobe Frankopana pod vlašću pojedinih loza Frankopanskih, a poslijе i Frankopana i Zrinskih (nakon smrti Stjepana Frankopana, posljednjeg ozaljske loze 1577.). Jedino opozamo, da se Trsat nekako prividno odijelio od Vinodola, kad si je g. 1642. stvorio svoj zaseben statut, kol opet nije druga van skracceni vinodolski zakon, prilagoden tadašnjim prilikama.

Nije nema zadaća, da ovde prikažemo historiju Bakra i Vinodola, te je manje više poznato, jer je o tom dosta pisano, a najuspšnije u knjizi E. Laszowskoga: Gorski Kotar i Vinodol, u kojoj je prikazana prošlost hlepog našeg Vinodola.

Spomenuti mi je samo, da je Bakar stradao za vrijeme uskočkoga rata. Naročito 16. juila 1592., kad je mletački admiral Alfonso Tiepolo blokirao Bakar, potukao uskočke i zazuzeo grad. To osveti Gjuro Zrinski.

U prvom redu razložit ćemo u kratko važnost Bakra s pogledom na trgovinu i pomorstvo. Bakar je već od davnine zauzimao vrlo važno mjesto, paće je bio i jačak takmacem grada Senja. Znamo, da su već Frankopani u XV. stoljeću oko Liča i Grobnika vadili željeznu rudicu i imali eadje svoje talionice željeza. I za to nas ne čudi vijet iz g. 1437., da je u Bakru evala trgovina sa željezom, lanom, vretenom, keneferom i drugom robom (tela, curenem, linum, canevanje), što se izvažalo u mletačku zemlju, naročito u Zadar, Cres, Rab i dr.

Već Bernardin Frankopan vodio je brišu s trgovackim prilikama u Bakru, kad je 17. rujna 1524. uredio zakon kako se plaća trgovina bakarska od lesa i od vaskoga inoga tršavca, ko se čini pod Bakrom i ko prolazi mimo Bakra sanjmu pred sanjom i sanjom Bakrani i gosti Ijudi.

Kako vidimo tu se uzradjuje dača od trgovine drvom i inom robom, koja se prodavala pod Bakrom to jest pod kastelom bakarskim ili prelazila mimo Bakra.

Na prvom je mjestu trgovina drvom (drvo), naročito se spominju tjeri i jarboli. Od ovih se darovao svaki 11. komad gospodstvi U gorama slobodno je bilo Bakranima sjeći i izradjivati drvo svake vrste, osim vesta za galije i jarbole, nu sačko u dužini od 12. sežanja, a koji

su bili duži od 12 sežanja to je bilo gospoštjsko. Grobničani su opet od trenica (daska) davali gospodstvi svaki 21. komad, a od svake druge drvene robe deseti komad.

Strani ljudi, davali su gospodstvi svaki 11. komad robe.

Ulije koje se je dopremalo u Bakar, bilo je slobodno od strgovine (dače), ali donesen u magazine nije se smjelo tri dana prodati. Prodaja ulja u gradu bila je slobodna, ali od ulja koje je se iznasaalo, plaćalo se je 4 soldina po tovaru.

Od dopremljene soli, plaćalo se je po kabulu jedan soldin.

Od vune koja je donašana na pretrgu, plaćalo se gospodstvi 4 soldina po librici (funti).

Od stranoga vina, koje se je donosilo na tovarima plaćala se dača po tovaru jedan soldin. Od na sjemu prodavanoga vina plaćala se je dača 6 soldina po spudu.

Od pojedinačnoga vola, koji se na prodaju daje mimo Bakra plaćalo se je 4, od krave 3, od škrope jedan, od tri janjca jedan, od krmeta jedan soldin. Sto se tjeralo za grad, bilo je slobodno od dače. Od konja, koji se tjerao na prodaju mimo Bakra plaćalo se 12, a od kobile 6 soldina.

U Bakru se je mnogo trgovalo tkanina, ma razne vrste. Najviša dača od 24 soldina po tovaru plaćala se od Škrle i sive, od Širokoga sukna, od mezopana (sukno uže i slabije vrsti) 8, od rase (vrsta sukna) 4, od pamuka (bumbaka) 12, od platna 4 soldina po tovaru.

Od papira i mirodija (peci) 12, od luka i česna te kapule 1, od narantice 4, od smokve 4 soldina po tovaru.

Od hobotnice 4, od sapuna 4, od stakla 4. od željeza 1, od kosa strane proizvodnje, koje se iznose 4 soldina po tovaru.

Iz ovoga jasno vidi, da se je trgovalo u Bakru i u isto je bilo podvrgnuto gospoštjskoj carini. Govori se tu i o željezu plaćalo samo od onoga, koje je sa strane došlo, jer od željeza gospoštjske proizvodnje, ne bi se dača plaćala, dok se govori jasno o kosama strane proizvodnje. Tu kao da možemo naslućivati, da je u to proizvodnje željeza u Gorskom Kotaru i Lici sustala.

Spomenut je ovdje, da se je zamisao osnutka staklana u Gorskom Kotaru rođena već g. 1711. Kad se je našlo na brdu Mala Golica kod Broda oblije bijelutka. — Ovu ideju je tek ostvario grof Hajmundo od Villana Perias, koji je bio vlasnik Grobnika, Broda i Ozida. Tamo u Gorskom Kotaru negdje kod Delinica sagradio je na tvornicu nazvanu Perlasdorf. U njoj radio gotovo sami češki majstori i radnici.

Iste prilike su vladale u Bakru i u vrijeme Stjepana Frankopana g. 1574., kad je 20. ožujka taj zakon o trgovini potvrdjen za Bakrano po njegovim povjerenicima Simunu diaku »Zlatničiu» (Tomi Millovec).

Upust spominjemo, da je grof Nikola Grobnički g. 1583. izdao u Bakru ovlaštenje Nikuli Supanu iz Bribira, da smije on i potomci njegovi u »Gori grada Bribirske sjedište drvo, i prodavat ga kud bude hotjeli. Sve to ima se izvazati u Zrinske luke Jelenovu i Seču. Za to je su ali svakog Miholja imao podavati »8 dukata.»

Od Frankopana baštinište Zrinski Bakar. God. 1590. dao je Gjuro Cipriani dodekje bakarsku luku u zakup Mlečaniju Ivanu Marocenu, čini se ali, da je taj zakup trajao tek do g. 1592. Kad su Mlečani udarili na Bakar.

Trgovacke prilike i dača bile su i god. 1610.-1612. za vrijeme Zrinskih iste kate i g. 1524.?

Od kad su grofovi Nikola i Petar Zrinski uredili g. 1567. tvornicu željeza u Cabru podigavši visoke veči za talionice, odpočela je vrlo jaka trgovina željezom u Bakru. Iz Cabra se dopremalo onamo razne proizvode željeza, raznovrsni kovani čavljii, čavljii za potkove, željezne motke i šipke razne debljinje, obrutki, potkove i spreme za kuhanju itd., za prenos n. pr. dviju bačava čavljaja do Bakra plaćalo se mjerov (skabal sen modius) soli.?

¹ on u drž. arkivu u Zagrebu.

² Ibidem.

³ Laszo u Vjesniku arkiva XL.

Bakarska je luka za vrijeme Nikole i Petra Zrinskog smatrana vrlo važnom i u strateškom pogledu. Ne zove ju badava Petar Zrinski g. 1642. (prigodom diobnoga ugovora sa svojom braćom glasovatom lukom — celeberimus portus. U pregovorima, koje je Petar Zrinski i ženica njegova Katarina, vodo sa francuskim kraljem Ljudevitom XIV. putem francuskoga poslanika u Veneciji biskupa Petra Bonza, ističe se naročito Bakar kao znatna luka, koja može primiti čitavu vojsku, a od onuda se može slati pomoć francuskom kralju u Italiju. Označuje se i kao mjesto daljnjih pogovora. (Pos. Zrin. 28.)

Pošto Zrinskih nema osobitih promjena glede trgovine, osim da je g. 1685. barun Franjo Rigoni uzeo od ugara, komore i zakup sva Zrinsko-Frankopanska imanja u Vinodolu, a tako i trgovine. Od g. 1692. vodi novoosnovani »kaštelanat bakarski« takodje i dodekje i upravu trgovine, a tad dolaze neke novotvarije, s kojima je narod bio vrlo nezadovoljan. Izgradnja cesta prema Karlovcu u XVIII. st. dala je nove smjernice bakarskoj trgovini koja je doista neko vrijeme evala, ali opet u novije vrijeme nešto zastala.

Trgovacke prilike potonjega vremena, kao i najnovijega suviše su poznate. Spominjeno samo to, da je promet trgovine u Bakru g. 1700. iznosio 632.000 kw., što znači vrlo mnogo za ono doba.

I kao historijski spomenik zavređuje kašteo bakarski osobitu pažnju, jer je do danas očuvao svoj stari oblik, kao nekoč tvrdinju. I s arhitektonskog gledišta pruža nam bakarski kašteo veoma zanimljive poglede, jer tamo nalazimo vrlo stari arhitektonski oblici. Kao takav historijski, gradjevni i kulturni spomenik zaslužuje uvaženje i brigu, da ne ostanat kavat je danas pustom razvalinom, već da se opet uskrsni služeći važnoj kulturnoj svrzi divnoga nam hrvatskoga Primorja napose Bakra i Vinodola. Dobra volja i rad može sve zaprke i poteškoće svladati. Dakako za to treba i ustrajnost, pozitivnost i vremena, da se može sakupiti i videti. Valja da i današnji i budući narasti vide jasnu sliku našega ribarstva. I to je nešto što je naše.

Kulturna svrha kastela bakarskoga imala bi biti slijedeća: I. Muzej za Bakar i Vinodol od Grobnika do Ledeniča. Kako je taj kraj od XIII. gotovo do XIX. stoljeća sačinjavao jedinstven teritorij, na kojem je, kako nam historija tunaci upravo kaštel bakarski uz Novi za vrijeme Frankopana od 1577. (kad su i Zrinski držali velik dio Vinodola) bio središtem upravnog, gospodarskog i kulturnoga života. Znamo, da je već za uprave Ugarske i Austrijske komore, pa i dalje kastelanat bakarski bio upravljen i gospodarstveni organ komore i potonje društve austrijske primorske uprave za Vinodol. Pač i za Gorski Kotar i t. z. koloniju uz karolinšku cestu. Dakle i ta činjenica potpuno opravdava, da se u Bakru osnuje muzej za ovaj prijeđel naše domovine. Držini da osnutak toga muzeja, da se zadavati puno poteškoća, što više, smatram, da je to vrlo lakva stvar, ako bude dobre volje i rodoljubna osjećaja. Znamo svi, da se i kod gradske općine bakarske nalazi nešto historijske starine. Mnogi opet toga je u posjedu gradjana bakarskih i kod mnogih vinodolskih obitelji, po župnim dvorovima i crkvama. Koliko toga je kod obitelji, koje su kroz generacije pomorci i trgovci. Koliko toga je kod pojedinih oblasti, pak rasjano po raznim muzejima, naročito u zagrebačkim muzejima, iz kojih dakako ne bi mogli dobiti originalne već odlike. Ravnatelj arheol. muzeja g. dr. Hoffiller u Zagrebu, obećao mi je dati za bakarski muzej sve, što se odnosi na Bakar u odjeljima u sadri ili umjet kamenu.

U muzej sabralo bi se dakle sve što se odnosi prošlost Bakra i Vinodola ne samo na historiju kraja i pojedinih mesta, već i sve što se odnosi na tamošnje obitelji i pojedina lica ovih. Koliko će li se prikazati time tradicija našega naroda a time našeg kraljnog ali čestitog hrvatskoga Primorja!

Knjničnica. U knjničnicu sabralo bi se knjige svih struka i svih jezika, dakle znanstvene knjige, lijepa književnost, dašto u prvom redu naše knjige, rukopisi, muzikalije, grafika itd.

Priimali bi se samo darovi, a ako bude sredstava, kupovat će se barem najnovije hrvatske knjige.

Uredila bi se po svim pravilima, koja vrijede za knjničnice i stuzila bi gradjanstvu i gostima.

Arhiv uredio bi se od sabranih isprava, a možda bi i grad svoj start arhiv predas načinom na čuvanje.